

Tóth István

Adalékok az alföldi szlovákok nemzeti azonosság tudatának kérdésköréhez

/XIX-XX. század/

A XVIII. század nagy népmozgásai nemcsak a szlovák-magyar nyelvhatár délre való eltolódását eredményezték, hanem az egykor tisztán magyar területeken - a nyelvhatártól jóval távolabb - is megjelentek a szlovák telepesek. Itt komoly településeket keltettek ismét életre. Így válhatott Békéscsaba Európa legnagyobb szlovákok lakta településévé. Használt nyelvük és erős, jól szervezett egyházuk segítségükre volt hovatartozásukat illetően. A XIX. század első felében is - annak ellenére, hogy beszélt nyelvük a szlovák - szükség volt olyan tanítóokra, kántorokra mint Karol Straka Békéscsabán. Az ő levelezéséből értesülhetünk arról, hogy az 1839-es évben Békés megyében 45.000-nél több szlovák van s ezeket 12 lelkész és 22 tanító látja el lelki és értelmi szükséglettel. 1837 óta Békéscsabán működött - Karol Straka és Zajac Daniel lelkész alapításával - egy Szlovák Olvasó Társaság. 1839-ben 28 tagja van. Ezek közül 2 földműves és 3 pedig kézműves. Tehát a 23 fő lelkész, kántor ill. tanító, egyszóval az értelmiség

hez tartozott. Ez az egyszerű tény is azt igazolja, hogy az Alföldre települt szlovákok keresték a kapcsolatot egymással. Tudták, érezték és vállalták, hogy ők összetartoznak. Kapcsolatot tartottak pozsonyi, pesti szlovák körökkel. Olvasták és megrendelték a Zora /Hajnal/ c. lapot, több folyóiratot, színdarabokat s történeti régiségeket. Könyvtáruk pedig ekkor mintegy 50 kötetből állt. Leveleztek a pozsonyi Cseh-szlovák Tudós Társasággal. Amikor értesül Straka Palkovič, Juraj a Tanszék éléről való leváltásáról megjegyzi: "Ő minket nem buzdított a nemzet iránti szeretetre és a szeretet anyanyelvünk gyakorlásárára...". Viszont Štur L. kinevezését örömmel nyugtázta.

Az alföldi helyzetet persze még így sem látta kielégítőnek, hiszen akárcsak Zsello Lajos kiskőrösi ev. tanító úgy Straka Károly is arra panaszkodik, hogy "most az egész Alföldön az anyanyelv /szlovák/ iránti szeretet megfogytakozott, s a nemzetiség lelke átváltozott...". Sok szerinte az "elfajzott", akik persze még nem olyan

ridegek szívükben az anyanyelvükön írott irodalmi termékek iránt.

Identitásukat erősítették. jeles tudásaik, főként munkáikkal. Ilyen volt Jancsovícs István szarvasi lelkész 1847-48-ban megjelent két kötetes szótára és nyelvtana. Igaz e munkát a Magyar Tudományos Akadémia felkérésére kezdte el. Őt követte nemsokkal Haán Lajos a történetíró. Jancsovícs és Haán is levelezéseivel kapcsolatot tartott a szélesebb értelemben vett Alföld - konkrétan a Bácska és Bánát szlovákságával. Jancsovícs a kétkötetes művéből (szótár és nyelvtan) a Bácskában Godra Mihály segítségével - szintén jeles nyelvész, több mint 40 példányt adott el.

Haán Lajos pedig hasznos tanácsokkal és érdekes részletekkel látta el Mrva György petrovácsi lelkészt a település alapításával kapcsolatosan. Arra buzdított, hogy aki jó szolga, az ismeri a közösség múltját is - fogjanak hozzá a település történetének megírásához.

A nemzethez való tartozás tudatát, annak fokát, mérhetjük le Koreny István szarvasi ev. gimnáziumi tanár leveleiből. Koreny a Matica Slovenska békési megbízottja volt. Így leveleit Viliam-Pauliny Tóthnak küldte, mint az Irodalmi Társulat titkáranak. Ő szervezte a Matica pénzalapjára a gyűjtést, a különböző lapokra és évkönyvekre az előfizetéseket. Igen komoly szervezőmunkát végzett. Bár a levelek alapján kapcsolata a mezőberényi, békéscsabai vezető személyiségekkel nem felhőtlen. Talán ide illik az a tény is, hogy id. Kutlik János 1858-ban barátjának Ctibor Zochnak írja: " .. a mi Korenyünk is már jól beszél szlovákul" Az elküldött jelentései azért fontosak és értékesek számunkra, mert ezekből kiderül kik voltak a békési térségben azon a tudati szinten, hogy támogassák saját egyesületüket, lapjukat, kiadványukat.

Ezekből kiderül, hogy legfőképpen a tanítók, papok, kántorok a támogatói a különböző akcióknak s csak igen kis mértékben található közöttük - leginkább Csabán és Szarvason - kézműves vagy földművelő polgár. Ezek szinte mindegyike vidéki híreket küldözgetett az Obzor a Národny Hlásnik ill. más szlovák folyóiratokba.

Egy bizonyos, Koreny aggodalma nem volt alaptalan, hiszen a Matica Administratív Levéltára alapján 1864 és 1874 között a szűken vett Alföld területéről a valóban tag ill. alapítótag csak Koreny és Kvačala tagok Szarvasról ill. Makón Ottinger Franko. A többi pesti illetve bácskai lakos. Koreny levelei ugyanott megtalálhatók s ott az ő elszámolása alapján jóval több az alapító tag ill. támogató. A többi megyék megbízottjainak anyagai alapján Pestet is beleszámítva - Csanád, Békés megyék valamint a Bácska és Bánát területén az első tíz évben mintegy 30 alapító tagja van e területeken a Matica Slovenskának. Ha átvizsgáljuk a korabeli lapok megrendelőinek névsorát az Orol, a Peštbudínské vedomosti 1861-1874 közötti előfizetői ugyanazok a személyek, egy-egy ritka esetben bővül a kör egy-egy iparos pl. szabómester ill. egy-egy község előjáróságának megrendelésével. Többségében azonban azonos személyekről van szó. Így az egyes előfizetőknél 2-3 szlovák lap is jelen volt. Ez a 30 körüli, olykor 40-et közelítő megrendelői kör nem túl nagy a szlovákok létszámához viszonyítottnan. Ám a kor olvasói szokásainak és a lapok megfizethetőségének függvényében már nem is olyan csekély. Főként ha figyelembe vesszük azt, hogy Csaba, Pest, Petrőcz, Pitvaros, Tótbánhegyes településeken az Olvasó Egyletek is az előfizetők között szerepelnek. Így egy-egy újságnak, folyóiratnak jóval

nagyobb kisugárzó hatása volt s jelentősebb tömegek tudatát befolyásolhatta.

Az is igaz, hogy ennek akkor van igazán jelentősége, ha figyelembe vesszük, hogy az alföldi szlovákok a XIX. sz. közepéig jelentős izoláltságban éltek a környező települések lakosságától. Ezzel párosult a szlovákok szigorú endogámiája. Ebben változás csak a XIX. sz. végén és a XX. sz. végén és a XX. elején történt, ám ez sem volt jelentős mértékű. A vegyes házasságok megjelenése a beolvadást segítő tényezőként értékelhető. Itt történhet meg persze leghamarabb a nyelvváltás is. Ezzel egyidejűleg a tudati és nemzetiségi hovatartozás is változhat. Nemzetiséget fenyegető tényezőként ez azonban nem fogható fel a dél-alföldi szlovákok esetében. Egy 1897-es országos összesítő adat szerint a szlovákok az év házasságaiból 11,57 %-ot értek el. Ebből 10,89 % szlovák és szlovák között kötött. A vegyes házasság mindössze 0,68 %.

Ebből is csak 50 % esett a magyar nemzetiségre (az összes házasságok 0,38 %). Ezt a tendenciát támasztja alá egy tótkomlói vőfély (Starejší), Franko János. 1888-tól 1924-ig (46 éven át) vezette a házasságkötések jegyzékét 1788 házasság kötődött ez idő alatt). Ebből jól kirajzolódik, hogy a tótkomlóiak a 46 év alatt egymás közt, ill. Pitvaros, Ambrózfalva, Tótbánhegyes, Csanádalbert, Békéscsaba és Nagylak szlovákságával házasodtak.

Mindezek ellenére az eddig vizsgált források a valamely nemzettel való azonosulásnak nem nyilvánították meg megjelenéseit alkották. Pontosabban szólva a lapok megrendelése, egyleti tagság felvállalása nem a politikai értékű nyilvánosság közé tartoznak. Más vonatkozású anyagot viszont nem leltünk vizsgálódásunk során. Csupán indirekt igazoló megnyilatkozásokat, amelyek

szerint az egyház (főként a katolikus), valamint a közhivatalok részére gondot jelentett, hogy az alföldi nagyobb települések sem asszimilálódtak a múlt század végére.

Ezen a helyzeten az első világháborút követő években következett be változás. Ugyanis az északi szomszéd anyanemzettől és a déli ill. keleti szomszéd szlovák kisebbségeitől egyaránt izolálva lettek. Folyóiratokat, naptárokat a kultúra írott formában megjelenő hordozóit önmaguknak kellett létrehozni. S így a tudatosabb rétegnek idővel meg kellett szólalnia, hivatalosan kérvényezni kellett. Szeberényi Lajos Zsigmond még a román megszállást kihasználva felsőbb hatóság engedélyével újjára bocsátotta a Čabiansky Kalendárt (1920-1948). Mindez azonban már kevés volt - emelkedő példányszáma ellenére is. A kulturális mozgalom aktivistái közül 1923-ban Dorkovics Mihály lapindításra kért engedélyt, amit hosszú hónapokig tartó tortúra ellenére sem kapott meg.

1918-ban országos hatáskörű művelődési egyesületet kívántak létrehozni - ugyancsak az alföldi szlovák aktivisták. Itt már érezhető, hogy a nyilvánosság szándékok nyilvánosság megfogalmazásokban nyilvánulnak meg. Meg tudják fogalmazni céljaikat - tömören, célirányosan s megítélhetően képesek átfogni a célul tűzött feladatokat. Itt nyíltan vallják magukat szlovákoknak, de mindenkor megfogalmazódik a hazai (Magyarország) iránti lojalitás.

1932-ben két önálló fogalmazványban - az egyik a Törvényhatósági Bizottsághoz a másik Békés vármegye Közgyűléséhez intéződött - a szlovákok kulturális igényeit fogalmazták meg. Így a hön öhajtott szlovák nyelvű gazdasági, közművelődési és kulturális időszaki lap, kulturális egyesület és a szlovák nyelv széles körű bevezetése a

különböző iskolatípusokban. Ez volt Kvasz György ügyvéd megfogalmazásában. Osgyán Béla mérnök pedig azzal is kiegészíti a követelések sorát, hogy az idegen hivatalnokokat cseréljék ki békécsabai szlovák hivatalnokokkal. E tekintetben az 1939. február 5-én készült fogalmazvány a Vallás és Közoktatási Miniszterhez, minőségi változást jelent. A 12 pont követelés (ahogy írták nagyvonalakban) első pontja hangsúlyozottan követeli, hogy a szlovák néphez való tartozás, valamint Szlovákia mint őshaza nyílt felvállalása ne lehessen oka bárminemű üldözésnek és rendőrségi, csendőrségi eljárásnak. A második pont követeli a "tót" szó használatának eltörlését s helyette a szlovák használatának azonnali bevezetését. A harmadik még jobban szelcsíti a kisebbségi jogokat s határozottan amellet foglal állást, hogy a hivatalos, közigazgatási nyelv azokon a településeken, ahol többségben szlovákok vannak legyen a szlovák nyelv. A további pontok a különböző iskolatípusok létesítésével, szlovák választókeretek létrehozásával foglalkozik, valamint azok parlamenti képviselével. Végül a 11. és 12. pont egy önálló szlovák egyházi esperesség (evangélikus) létrehozását tartja szükségesnek, s a közvetlen, akadálytalan kulturális kapcsolatok biztosítását Szlovákiával.

Ezek a követelések eljutottak egy változtatban Dr. Szeberényi Lajos Zsigmondhoz, azzal a kéréssel, hogy a miniszterelnökhöz memorandum formájában juttassa el - mivel felsőházi tag (1932 óta) -, erre őt látták

legalkalmasabbnak. A memorandumok sorsát nem ismerjük. Az országos levéltári iratok között ennek nyomát nem lehetett fellelni. Ám mindenképpen hasznos az utókor és a kutató szempontjából, hogy mégis fennmaradtak.

Ezek a korábbi célkitűzésekhez és megnyilatkozásokhoz képest már híven reprezentálják, hogy bár statisztikailag a tárgyalt időszakon belül az alföldi szlovákság folyton csökkentés mutat, ám ezzel szemben nyílt, manifeszt megnyilatkozásaik a szlováksághoz való tartozásukról egyre erősebbek, egyre konkrétabbak. Ezek anélkül, hogy névsorok állnának a szövegek után mégis nem egyedi, egyszemélyi szándékoknak tekinthetők, hanem egy tudatos szlovák tömeg felszínretörő szándékának reprezentatív megnyilvánulása. S hogy mivel magyarázható a két korszak (XIX. sz. és XX. sz.) dél-alföldi szlováksága eltérő viselkedése, arra álljanak itt Rév István sorai: "Nem minden történelmi helyzetben, nem minden sérelmet szenvedett csoportnak van ugyanis lehetősége nyílt konfliktusba bonyolódni, gyakran kerülni kell a demonstrativitást, de még a tömegességnek a látszatát is. Ilyen helyzetekben csak egyéni akciók lehetségesek, de az egyéni akciók tömegessége mégis csoportos társadalmi konfliktus meglétére utalhat."

Ez alapján nem lehet azt állítani, hogy a dél-alföldi szlovákság azonosságtudatában komoly zavarok lettek volna. Hovatartozásuk tisztá, érthető volt mindig is, csupán nem nyert mindenkor kellő demonstrativitást.